

SA'DULLÂH ES-SAĞİR VE BERDE'Î'YE AİDİYETİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Review on Involvement to Sa'dullah As-Sagir and Sa'dullah al-Burdi

Mahmut TEKİN¹

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 08.11.2020
Kabul Tarihi : 17.12.2020
Yayın Tarihi : 22.06.2021

Özet

Berde'î (ö. 793/1390), İslâm âleminde bulunan birçok medresede hala okutulan Hadâiku'd-dekâik adlı eserin yazarıdır. Üstün kabiliyet ve keskin zekâsıyla tanınan Berde'î'nin talebeler tarafından ayrı bir ilgi ve sevgiyle karşılandığı dikkat çekmektedir. İslâm âleminde yetişen ve ender dâimiler arasında yerini koruyan Berde'î, ilim ehli tarafından büyük bir rağbet görerek onların takdirini kazanmıştır. Aynı şekilde Curcânî (ö. 471/1078-79) de ilgili alanda önemli bir değere sahiptir. Özellikle onun kaleme aldığı el-'Avâmilü'l-mi'e adlı eseri birçok dâiminin övgüsüne mazhar olmuştur. Ebû'l-Huseyin er-Râvendî (ö. 573/1177), Zeynuddîn Hâlid b. 'Abdillâh el-Ezherî (ö. 905/1500) ve Şeyh Fethullâh Verkânîsi gibi dil âlimleri 'Avâmil üzerine çalışmalar yapmış dâimler arasında sayılabilir.

Söz konusu şerhlerden biri de Sa'dullâh es-sağîr adıyla ün kazanan eserdir. Medrese sıra ders kitapları arasında bulunan Sa'dullâh es-sağîr, talebeler arasında Berde'î'ye nisbesiyle ün kazanan önemli eserlerdendir. Memzûc/karma yöntemiyle yazılan Sa'dullâh es-sağîr, Curcânî'nin el-'Avâmilü'l-mi'e adlı eseri üzerine yazılmış önemli şerhler arasında yer almaktadır. Bu eserde kısa ve veciz ifadelerin kullanılması, müellifin ihtilaflı meselelerde tercih yaparak kendi fikirlerini ortaya koyması ve dâimler arasında meydana gelmiş bazı ihtilaflara değinirken öğrencileri sıkacak ifadelerden gerektiğince kaçınması mücmel konularda kastedilen manaların daha kısa ve anlaşılabilir bir dille okuyucuya büyük bir ustalıkla aktarıldığını gösteren en iyi örneklerdendir. 'Avâmil'in onlarca şerhleri arasında yalnızca orta seviye hacimli olan Sa'dullâh es-sağîr medrese müfredatında yer almakta günümüzde de okunmaya ve okutulmaya kesintisiz bir şekilde devam edilmektedir. Nahiv ilminin önemli konularını barındıran bu eserin Hâmid b. Ömer es-Sûsî el-Huşnâvî (ö. ?/?), Ahmed b. Muhammed el-Gerevî (ö. ?/?), ve Hasan b. es-Seyyid 'Abdulkâdir el-Çûrî (ö. 1322/1909) gibi döneminin muhakkik âlimlerinin çalışmalarına da konu olduğu tespit edilmiştir. Sa'dullâh es-Sağîr'in kaleme alındığı günden bu yana özel bir ilgiyle karşılanarak dil alanında çalışmalara konu olması söz konusu eserin hem medrese âlimleri hem de talebeler tarafından büyük bir teveccüh gördüğünün en iyi göstergesidir.

Bu çalışmada, ilim ehli arasında büyük önem arz eden ve zamanla medreselerin vazgeçilmezi haline gelen Sa'dullâh es-sağîr hakkında önemli hususlara değinildikten sonra Berde'î'ye aidiyeti konusunda yapılan geniş çaplı araştırmalar neticesinde elde edilen veriler aktarılmıştır. Ayrıca el-'Avâmilü'l-mi'e'nin sahibi Curcânî ve Berde'î hakkında da bir takım bilgilere yer verilerek bazı önemli noktalara değinilmiştir. Sa'dullâh es-sağîr'in müellifini tespit edebilmek adına yapılan bu çalışmada bazı temel esaslar göz önünde bulundurularak gerekli araştırmalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Curcânî • 'Avâmil • Berde'î • Hadâiku'd-dekâik • Sa'dullâh es-Sağîr.

¹ Dr. Öğr Üyesi, Düzce Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi/Temel İslam Bilimleri Bölümü/Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, mahmuttekin83@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8823-0972>

Giriş

Müslümanlar tarafından başlatılan eğitim ve öğretim serüveninin temelini ilahî vahye dayandığı gözlemlenmektedir. Hz. Peygambere (s.a.v) gönderilen ilk vahiy “*Yaratan Rabbinin adıyla oku!... Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir*”¹ ayetlerinden oluşmaktadır. Bu ayetler, Hz. Muhammed’in (s.a.v) nezdinde bütün Müslümanları açık bir şekilde okumaya davet etmektedir. Müslümanların da bu ayetin nüzulünden itibaren kendilerine emredilen şekilde başta okuma ve yazma olmak üzere birçok alanda yeni bir vizyon belirledikleri fark edilmektedir. Nitekim Bedir savaşında esir düşen her bir müşrikin on Müslümana okuma yazma öğretme karşılığında serbest bırakılacağı şartının öne sürülmesi Müslümanların ilahî vahye uyduklarını eğitim ve öğretim alanında ciddi çalışmalar yaparak ilgili alanda gerçek anlamda çaba sarf ettiklerini göstermektedir.

Kaynaklarda, Asr-ı saâdet döneminde Mescid-i Nebevî’nin giriş kısmında bazı kimsesiz sahâbilerin konakladığı ve orada dönemin şartlarına göre tedrisat işleriyle meşgul oldukları yönünde birtakım bilgiler geçmektedir. Ashab-ı suffe denilen bu sahâbilere Ubade b. Samit gibi hocaların denetiminde okuma-yazma ve Kur’ân eğitimi veriliyordu. Ayrıca Medine’de Kur’ân’ın öğretildiği bir mekâna “Dârulkurrâ” adının verildiği de bilinmektedir. Bir “kurs” mahiyetinde olan bu gibi yerlerin ilerleyen dönemlerde açılan resmi medreselere zemin oluşturduğu ifade edilebilir.²

Böylelikle İslâm dünyasında bulunan medreselerin ilim ve kültür alanında köklü bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Ancak tam teşekküllü medresenin resmi olarak ne zaman açıldığı bilinmemekle birlikte bazı araştırmacıların ilk medresenin Halife Me’mûn döneminde açıldığını ifade ettikleri görülmektedir.³ Nitekim onun döneminde kütüphane ve çeviri merkezinden müteşekkil olan Beytulhikme’nin⁴ daha sonraları ilim ve bilim akademisi özelliğine kavuşturulduğu herkesçe bilinmektedir. Böylelikle Abbâsiler döneminde günümüz dünyası eğitiminin temellerinin atıldığı, ilim ve kültür alanında ciddi çalışmaların yapıldığı ve bütün bunların süreç içerisinde bilimsel gelişmelere zemin hazırladığı görülmektedir.⁵

Tarihi süreçte yaşanan birtakım gelişmeler sonucunda şekillenen medreselerin, Selçuklu ve Osmanlı döneminde dini eğitimin yanında bazı devlet adamlarının yetişmesine de kaynaklık ettiği görülmektedir. Selçuklular dönemde yükseköğretim görevini üstlenen Nizâmiye Medresesi, Nizâmülmülk tarafından 459/1066 yılında eğitim ve öğretime

¹ el-‘Alak, 96/1,3.

² Mecduddin el-Mubârek İbn Esir el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbi’l-hadîs*, thk. Ahmed ez-Zâvi Mahmûd Muhammed etTanâhi (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1979), 3/37; Abdulhayy el-Fâsi Kettânî, *et-Terâtibu’l-idâriyye*, thk. Abdullâh el-Hâlidî (Beyrut: Dâru’l-Erkam, ts.), 1/474; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev.: Salih Tuğ (İstanbul: İsfan Yayıncılık, 1993), 2/1054.

³ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/323–327.

⁴ Farklı ülkelerden getirilen kitaplar, burada bir takım Helenistik okulların hocaları tarafından tercüme edilmiştir. Bkz. Ramazan Şeşen, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (İstanbul: İSAR (İst. Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2013), 79; Uğur Erman, “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2016), 138.

⁵ Geniş Bilgi için bkz. Mustafa Keskin, “Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği” *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2017), 63-65.

açılmıştır.⁶ Medreselerin en önemli görevi din alanında iyi bir eğitim vermekle birlikte ilim ehli ile İslâm dini arasında önemli bir köprü görevi görerek vatandaşlar ile İslâm dünyası arasındaki etkileşimin kuvvetlenmesine olanak sağlamaktır.

Zira asırlar boyunca İslâm âlimleri, Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'in sünnetini gerçek anlamda kavrayabilmek ve en iyi şekilde anlatabilmek için gece gündüz demeden medreselerde faaliyet göstermişlerdir. Eski âlimlerin izinden gitmek ve onlar ile yeni nesil arasında irtibatı sağlamak amacıyla yapılan söz konusu çalışmalar günümüzde de az da olsa varlığını devam ettirmektedir. Ancak bu günkü medreselerde eğitim sistemi eskiye nisbeten dar bir alana indirgenmiş ve yalnızca sarf, nahiv, mantık, meânî, beyân, bedî', istiâre, münâzara, hadis, fıkıh, tefsir, usûl, siyer ve akâid gibi bir takım dini ilimler okutulmaktadır. Matematik, felsefe, coğrafya, astronomi ve tıp gibi pozitif ilimler ise artık medreselerde revaçta değildir.

1.1. Curcânî

Curcânî'nin asıl adı 'Abdulkâhir bin Abdirrahmân bin Muhammed'dir (ö. 471/1078-79). Doğumu hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber Taberistan ile Horasan arasında bulunan Curcân'da doğduğu ileri sürülmektedir.⁷ Fars asıllı olan Curcânî'nin eğitimini Ebû 'Alî el-Fârisî'nin yeğeni Ebu'l-Huseyin Muhammed b. Hasan el-Fârisî ve Kadı 'Alî b. 'Abdulazîz Curcânî'den aldığı bilinmektedir. Kaynaklarda Curcânî'nin yukarıda adı geçen hocalardan büyük ölçüde istifade ettiği tahsilini yalnızca memleketinde yaptığı ve diğer birçok âlim gibi eğitim amacıyla farklı beldelere seyahatler düzenlemediği gibi bazı bilgiler geçmektedir.⁸

Tahsilini bitirdikten sonra doğum yeri olarak tahmin edilen Curcân'da tedrisât ile meşgul olan Curcânî'nin şöhreti her tarafa yayılmıştır. Nitekim Curcânî'nin tedrisât ile meşgul olduğu zamanlarda birçok talebenin dünyanın dört bir tarafından kendisinden ders almak amacıyla Curcân'daki medresesine yöneldikleri tarihi kayıtlarda yer almaktadır.⁹ Bu çerçevede Curcânî'nin *Delâilu'l-i-câz*, *Esrârü'l-belağa* ve *el-'Avâmilü'l-mie* gibi eserleri onun Arap dili alanında ne kadar otoriter bir âlim olduğunun göstergesidir.¹⁰ "Şeyhu'l-'Arabiyye"

⁶ Abdullah Abdüddâim, et-Terbiyetü 'ibere't-tarih (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1984), 145-146.

⁷ Cemâluddin Ebu'l-Hasan 'Alî b. Yûsuf el-Kiftî, *İnbâhur-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât* (Beyrût: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1424), 2/188-189; Ebû 'Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1984), 13/505; Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, *el-Bulğê fî terâcimi eimmeti'n-nahvi ve'l-luğa*, thk. Muhammed el-Mısıri (Dimaşk: Dâru's-Sa'diddin, 2000), 185-186; Abdurrahmân b. Ebi Bekr Celâluddîn es-Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Lübnan: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 2/106; Ebu'l-Felâh Abdullhayy İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. 'Abdulkâdir el-Arnâût-Mahmûd el-Arnâût (Dimaşk: Daru İbni Kesir, 1986), 5/308-309; Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Alî b. Fâris ez-Zirikli, *el-'Alâm* (b.y.: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 4/48-49.

⁸ es-Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, 2/106.

⁹ Kiftî, *İnbâhur-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât* 2/188-189; Nasrullah Hacımüftüoğlu, 'Abdülkâhir el Cürçânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/247-248.

¹⁰ Firûzâbâdî, *el-Bulğê fî terâcimi eimmeti'n-nahvi ve'l-luğa*, 186-185; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, 2/106; Ahmed b. Muhammed el-Edirnevi, *Tabakâtu'l-mufessirin*, thk. Süleymân b. Sâlih el-Hazî (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, 1997), 133.

ve “İmâmu’n-Nuhât” gibi lakaplarla da bilinen Curcânî, dilciler arasında belâgat ilminin kurucusu olarak kabul görmektedir.¹¹

1.2. Berde’î

Döneminin seçkin âlimleri arasında yer edinen ve “Ebu’l-Feth” künyesiyle meşhur olan Berde’î’nin tam adı Muhammed b. S’a’d b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed’dır. Kaynaklarda doğum yeri ile ilgili herhangi bir bilgi verilmediği halde “el-Mervezî” nisbesiyle anılması onun burada doğmuş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.¹² Bazı eserlerde “Sa’duddîn”¹³ diğer bazılarında ise “Muntecibu’d-dîn”¹⁴ gibi lakaplarla anıldığı tespit edilmektedir. “ed-Dîbâcî”, “el-Mervezî” ve “en-Nahvî” nisbeleriyle anılan Berde’î’nin medrese eğitimini babasından aldığı bilinmektedir. Berde’î’nin biyografisini ele alan kitapların birçoğunda babası dışında herhangi bir kimseden eğitim gördüğüne işaret edecek bir bilginin bulunmadığı görülmektedir.¹⁵

Ancak Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-udebâ* adlı eserinde müellifin başka bir hocasına dikkat çekerek şu bilgileri vermektedir: Muhammed b. S’ad b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed “ed-Dîbâcî”, “el-Mervezî”, “en-Nahvî” ve “İbnu’n-nahvî” olan Ebu’l-Feth, insanlarla iyi iletişim kurabilme yeteneğine sahip büyük bir İslâm âlimidir. Nahiv eğitimini babasından aldıktan sonra Zemahşerî ile buluşmuş ve onun talebesi olan Bakkâlî’den ilgili alanda eğitim almıştır.¹⁶ Ancak Hadâiku’d-dekâik adlı eserinde Radiyyuddîn el-Esterâbâdî’den (ö. 688/1289) alıntı yaptığı tespit edilmiştir.¹⁷ İlgili eser dikkatli bir şekilde değerlendirmeye alındığı takdirde Berde’î’nin Zemahşerî döneminde değil de ondan sonraki dönemlerde yaşamış olduğu ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Üstün kabiliyet ve keskin bir zekâya sahip olan Berde’î, yöresinde ilim ve irfan ile meşhur olmuş oranın medreselerinde müderrislik yapmıştır.¹⁸ İslâm dünyasında yetişmiş eşine az rastlanır dilciler arasında yer alan Berde’î’nin araştırmacı, edip, güvenilir ve nahiv ilmine son derece hâkim olduğu gözlemlenmektedir.¹⁹ Aslen Merv’li olan Berde’î’nin oranın camisinde bulunan kütüphanede görevini yaptığı sıralarda kapının önünde yüz üstü

¹¹ Kiftî, *İnbâhur-ruvât ‘alâ enbâhi’n-nuhât*, 2/189; Firûzâbâdî, *el-Bulge fî terâcimi eimmeti’n-nahvi ve’l-luğa*, 186-185; Ziriklî, *‘Alâm*, 4/48; Numan Konaklı, *Abdulkâhîr Curcânî’nin İcâzu’l-kur’an Fikrine Katkıları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 12; ALİ Sevdî, “Abdulkâhîr el-Curcânî Hayatı, Eserleri ve İlmi Kişiliği”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2018), 67.

¹² Bkz. Suyûtî, *Buğyetu’l-vu’ât fî tabakâti’l-luğaviyyîn ve’n-nuhât*, 1/111.

¹³ Sadullah Berde’î, *Hadâiku’d-dekâik* (İstanbul: Salah Bilici, 1984), 3; Ahmed b. Muhammed el-Gerevî, *Hâşiyetu’l-gerevî ‘alâ s’adillâh es-sağîr* (Lübnan: Dâru Nûri’s-Sabâh 2016), 55; İsmâ’îl b. Mumhammed Emin b. Mir Selim el-Bâbânî el-Bağdâdî, *İdâhu’l-meknûn fî’z-zeyli ‘alâ keşfi’z-zunûn* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, ts.), 3/395.

¹⁴ Hâcî Halife Mustafâ b. Abdillâh Kâtib Çelebî, *Keşfu’z-zunûn ‘an esâmi’l-kutubi ve’l-funûn* (Bağdâd Mektebetu’l-Musennâ, 1941), 2/1776; İsmâ’îl b. Mumhammed Emin b. Mir Selim el-Bâbânî el-Bağdâdî, *Hediiyetu’l-‘arifîn esmâu’l-muellifîn ve asâru’l-musannifîn* (İstanbul: Vekâletu’l-Ma’ârifîl-Celile, 1951), 2/108.

¹⁵ Salâhuddîn Hâil b. Aybek b. ‘Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût, Mustafâ Türkî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 2000), 3/76.

¹⁶ Şihâbuddîn Ebû Abdillâh Yakût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu’cemu’l-udebâ*, thk. İhsân ‘Abbâs (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1993), 6/2538. Aynı şekilde Suyûtî de el-Hamevî’nin mezkur eserinden nakilde bulunarak yukarıda geçen bilgileri vermektedir. Bkz. Suyûtî, *Buğyetu’l-vu’ât fî tabakâti’l-luğaviyyîn ve’n-nuhât*, 1/111.

¹⁷ Örnek için bkz. Berde’î, *Hadâiku’d-dekâik* 21.

¹⁸ el-Kiftî, *İnbâhur-ruvât ‘alâ enbâhi’n-nuhât*, 3/139; Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, 3/76; Ziriklî, *‘Alâm*, 5/137; ‘Umer Ridâ b. Ridâ b. Muhammed b. Râgib b. ‘Abdilgâni Kehhâle, *Mu’cemu’l-muellifîn* (Beyrut: Mektebetu’l-Musennâ, ts.), 10/21; Zübeyir Aslan, *Sa’dullâh Berde’î’nin Hadâiku’d-Dekâik Adlı Eseri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 19-23.

¹⁹ Ziriklî, *‘Alâm*, 6/137; Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, 3/76.

düşerek safer ayının on sekizinde (ö. 609/1212) doksan iki yaşında vefat ettiği bilinmektedir.²⁰ Esterâbâdi'den alıntı yapan bir kişinin (ö. 609/1212) yılında vefat etmesi imkânsızdır. Ya onun döneminde ya da ondan sonraki dönemlerde yaşaması gerekmektedir. Kütüphane kayıtlarında Berde'î'nin vefat tarihinin (ö. 793/1390) olarak geçtiği tespit edilmiştir. Bu sebeple bu çalışmada yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen veriler dikkatli bir şekilde değerlendirmeye alınarak müellifin vefat tarihi (ö. 793/1390) şeklinde kabul edilmiştir.

1.2.1. Berde'î'nin Eserleri

1 Hadâiku'd-dekâik fi şerhi risâlet-i 'allâmeti'l-hakâik/ Şerh'ul-unmûzec li'z-Zemahşeri²¹

2 el-Muhassel fi şerhi'l-mufasssal²²

3 Fulku'l-edeb²³

4 el-Kânunu's-selâhî fi edviyeti'n-nevâhî²⁴

5 Menâfi' a'dâi'l-hayevân²⁵

6 Tehzibu mukaddimeti'l-edeb li'z-Zemahşeri²⁶

1.3. Medreselerde Okutulan Kitaplar

Medrese kelimesi, مدرس kökünden türemiş ism-i mekândır. İslâmî ilimlerin okutulduğu alanlara “medrese”, orada ders veren hocalara da “müderres” denilmektedir.²⁷ Günümüzde varlığını devam ettiren medreselerin birçoğunun önceki zamanlarda eğitim alanında okutulan bazı eserleri müfredatlarından çıkardıkları görülmektedir. Ancak bazı medreseler tarafından Osmanlı döneminden kalan klasik eğitim sisteminin eskiye kıyasla az ve eksik de

²⁰ Kiftî, *İnbâhur-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât*, 3/140; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 3/76.

²¹ Yukarıda geçen her iki isim de aynı esere ait olup Zemahşeri'nin (ö. 538/1143) *Unmûzec* isimli risalesinin şerhidir. Bkz. Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, 6/2538; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 3/76; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, 1/111; Bağdâdî, *İdâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ keşfi'z-zunûn*, 3/395; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muelliğîn*, 10/2. Dünyasının pek çok farklı kütüphanelerinde eserin yazma nüshaları mevcuttur. Bkz. Riyâd'daki “Merkezu'l-Melik Faysal li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye” adlı kütüphanenin nahiv kısmında 09959 numarada bulunmaktadır. Ayrıca şu kütüphanelerde mezkur eserin nüshaları bulunmaktadır: Berlin'deki “Mektebetu'd-Devle” 6518 numarada, Fiina'daki el-Mektebetu'l-Kayseriyye 155 numarada, St. Petersburg'daki “Mehedu' Dirâsâti'l-Şerkiyye” 197 numarada, Princeton'daki Mektebetu Princeton 332-333 numarada, İskenderiyye'deki Mektebetu'l-Belediyye 14 numarada.

²² Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, 6/2538; Kiftî, *İnbâhur-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât*, 3/139; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 3/76; İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmâ'il b. 'Amr İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. 'Alî Şîrî (Kahire: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1988), 13/77; Zirikli, *'Alâm*, 6/137; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muelliğîn*, 10/21.

²³ Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, 6/2538; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 3/76; Zirikli, *'Alâm*, 6/137; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muelliğîn*, 10/21.

²⁴ Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, 6/2538; Safedî, *Vâfi bi'l-vefeyât*, 3/76; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, 1/112; Bağdâdî, *İdâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ keşfi'z-zunûn*, 3/395; Zirikli, *'Alâm*, 6/137; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muelliğîn*, 10/21.

²⁵ Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, 6/2538; Safedî, *Vâfi bi'l-vefeyât*, 3/76; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, 1/112; Bağdâdî, *İdâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ keşfi'z-zunûn*, 3/395; Zirikli, *'Alâm*, 6/137; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muelliğîn*, 10/21.

²⁶ Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, 6/2538; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 3/76; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, 1/112.

²⁷ Şeşen, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 78-79; Keskin, “Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faliyetleri: Gaziantep Örneği” *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 70.

olsa devam ettirildiği görülmektedir. Gerek eskiden gerekse günümüzde sıra ders kitapları arasında Türkiye’de bulunan medreselerde hala okutulan bazı eserler şunlardır:

1.3.1. Sarf Alanında Okutulan Kitaplar

- 1 Emsile
- 2 Binâ
- 3 Maksûd
- 4 Merâh
- 5 Tasrifu’l-‘izzî
- 6 Şerh-u tasrifi’l-‘izzî (Sa’dinî)

1.3.2. Nahiv Alanında Okutulan Kitaplar

- 1 Avâmil (Avâmil-i Curcânî/Avâmil-i Birgivî)
- 2 Zurûf
- 3 Terkîb
- 4 Sa’dullâh es-sağîr
- 5 el-Âcurrûmiyye
- 6 Şerhu’l-âcurrûmiyye li’l-ezherî
- 7 Mutemmimetu’l- âcurrûmiyye
- 8 Muğnî/Şerhu’l-muğnî
- 9 Kavâidu’l-‘îrâb
- 10 Hallu me’âkidi’l-kavâ’id el-lâti sebetet bi’d’-delâili ve’s-şevâhidi
- 11 Mûsilu’t-tullâb ilâ kavâ’idi’-i’râb
- 12 Şerhu katri’n-nedâ ve belli’s-sedâ
- 13 Hadâiku’d-dekâik fî şerhi risâlet-i ‘allamet’îl-hakâik (Sa’dullâh Gewre)
- 14 el-Behcetü’l-mardiyye fî şerhi’l-elfiyye
- 15 Netâicu’l-efkâr
- 16 İmtihânu’l-ezkiyâ
- 17 Kâfiyetu ibni’l-Hâcib
- 18 el-Fevâidu’d-diyâiyye (Molla Câmi)
- 19 ‘Abdulğafûr

1.3.3. Mantık Alanında Okutulan Kitaplar

- 1 İsâgûci
- 2 Muğni't-tullâb
- 3 es-Sullemu'l-munevrak
- 4 el-Fevâidu'l-fennâriyye (Fennâri)
- 5 Kavl-i Ahmed
- 6 Tahrîru'l-kavâ'idî'l-mantikiyye fî şerhi'r-risâleti'ş-şemsiyye

1.3.4. Vadî' Alanında Okutulan Kitaplar

- 1 er-Risâletu'l-vad'îyye
- 2 Hulâsatu'l-vadî'

1.3.5. Belâgat Alanında Okutulan Kitaplar

- 1 Sutûr
- 2 Belâgâtu'l-vâdiha
- 3 Şerhu'r-risâleti's-semerkandiyye li'l-'isâm
- 4 Telhîsu'l-miftâh
- 5 Muhtasaru'l-me'ânî

1.3.6. Munâzara Alanında Okutulan Kitaplar

- 1 Velediyye fî âdâbi'l-bahsi ve'l-munâzara
- 2 Habiyye

1.3.7. Akâid Alanında Okutulan Kitaplar

- 1 Cevheretu't-tevhîd
- 2 Tuhfetu'l-murîd 'alâ cevhereti't-tevhîd
- 3 Şerhu'l-'akâid

1.3.8. Fıkıh Usûlu Alanında Okutulan Kitaplar

- 1 Verakât
- 2 Cemu'l-cevâmî²⁸

1.4. Sa'dullâh es-Sağîr'in Genel Özellikleri

²⁸ Yahya Suzan, "Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmi İlimler" *Bingöl: Uluslararası Sempozyum* (2012), 601-613; Mustafa Kırkız, Aslam Jankır, "el-Medârisu'l-kadîme ve devruha fî te'limi'l-'arebiyye li'n-nâtikine bi gayrihâ" *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2012), 50; Muhammed İkbâl Ekinci, "Tillo Mücahidiyye Medresesi'nde İcâzet Ve İcâzetnâme" *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2012) 251-253; Erman, Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2016), 141-167.

Yukarıda medrese sıra ders kitapları arasında okutulan bazı eserler bağlı oldukları alanlarla birlikte verildi. Söz konusu eserler arasında ilgili alanda müracaat edilen ilk kitaplar arasında yer alan ve talebeler arasında Berde'î'ye nisbesiyle ün kazanan *Sa'dullâh es-sağîr* adlı eser de bulunmaktadır. Eser, karma/memzûc yöntemiyle yazılmış bir şerh olduğundan metin ile şerh karışık bir şekilde verilmiştir. Bu kitap, bir risâle niteliğinde olmasına rağmen içeriğinde bulunan bir takım ince nüktelerden dolayı yazıldığı günden bu yana ilim erbabının dikkatini üzerine toplamıştır. Süreç içerisinde medreselerin vazgeçilmezi haline gelerek talebeler arasında önemli bir konuma yükselen *Sa'dullâh es-sağîr*, Cürcânî'nin *el-'Avâmilü'l-mî'e* adlı eseri üzerine yazılmış en önemli şerhler arasında yer almaktadır.

Bu eserde *el-'Avâmil*'in işaret ettiği konular, kısa ve veciz bir ifadeyle izah edilmiştir. Aynı zamanda müellif, ihtilaflı meselelerde tercih yaparak kendi fikirlerini ortaya koymaktan da geri kalmamıştır. Müellif, ele aldığı konularda, dилciler arasında meydana gelmiş bazı ihtilâflara değinirken öğrencileri sıkacak ifadelerden gerektiğince kaçınmakta ve ilgili konuyu okuyucuya büyük bir ustalıkla aktarmaktadır. Esere haşîye yazan Gerevî, onun faziletine dair şu cümleleri ifade etmektedir: *Sa'dullâh es-sağîr*, özlü bir ibareye sahip olduğu halde nahiv ilminin çoğu mesele ve inceliklerine işaret etmektedir. Ayrıca söz konusu ilmin önemli nükte ve işaretlerini de kapsamaktadır.²⁹

1.5. Muhtevası

Sa'dullâh es-sağîr adlı eserin Curcânî'nin *'Avâmil*'i için önemli bir şerh niteliğinde olduğu ifade edilebilir. Bu sebeple *Sa'dullâh es-sağîr*, *'Avâmil*'in içeriğine genel itibariyle sadık kalmıştır. Eserde lafzî doksan sekiz; manevî ise iki olmak üzere toplamda yüz amilden bahsetmiştir. Lafzî amiller kendi içerisinde semâî ve kıyâsî olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Semâî amiller on üç bölümde ele alınmaktadır: Cer harfleri,³⁰ fiile benzeyen harflerden olan ا ve kardeşleri,³¹ ليس'ye benzeyen harfler,³² yalnızca ismi nasb eden harfler,³³ müzâri fiilini nasb eden dört harf,³⁴ müzâri fiilini cezm eden beş harf,³⁵ müzâri fiilini cezm eden dokuz isim,³⁶ nekire isimlerini temyiz hasebiyle nasb eden dört isim,³⁷ isim fiiller,³⁸ nâkıs fiilleri,³⁹ mukârebe fiilleri,⁴⁰ medh ve zemm fiilleri,⁴¹ şekk ve yakîn fiilleri.⁴² Kıyâsî amiller de yedi kısma ayrılmaktadır: fiil,⁴³ masdar,⁴⁴ ism-i fâil,⁴⁵ ism-i meful,⁴⁶ sıfatı

²⁹ Gerevî, *Hâşiyetu'l-gerevî 'alâ s'adillâh es-sağîr*, 55.

³⁰ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 78-111.

³¹ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 111-120.

³² Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 120-122.

³³ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 122-127.

³⁴ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 127-128.

³⁵ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 129-133.

³⁶ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 134-141.

³⁷ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 141-148.

³⁸ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 149-155.

³⁹ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 156-164.

⁴⁰ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 165-170.

⁴¹ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 170-175.

⁴² Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 176-178.

⁴³ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 179-180.

⁴⁴ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 180-181.

müşebbehe,⁴⁷ muzâf⁴⁸ ve dört şeyden biriyle İzâfetten müstağni olan isimler.⁴⁹ Manevî amil ise mübtedâ, haber ve müzâri fiilin amilinden müteşekkildir.⁵⁰

1.6. Metodu

Müellif, eserine başlarken yalnızca besmele ile iktifa etmiştir.⁵¹ Ayrıca müellif, mukaddimesinde alışılmışın dışında hamdele ve salveyle giriş yapmadığı gibi eserin telif sebebine de değinmemiştir. Bunun dışında eserinde şu metodu izlemiştir:

Sa'dullâh es-sağîr'de, '*Avâmil*'i okuyan öğrencilere kolaylık olsun diye önemli görülen bazı ibareleri terkip etmiştir. Eserin çoğu yerinde kelimelerin terkibi ile ilgili yalnızca bir görüş ile iktifa edilmemekte birden fazla görüş aktarılmaktadır. Örneğin Müellif, بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ cümlesinde geçen الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ kelimelerinin gramatikal analizini yaparken üç farklı vecihten bahsetmiştir. Birinci veche göre, الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ kelimeleri mecrûr olup lafzı اللّٰه celâlinin birer sıfatı konumundadır. İkinci veche göre söz konusu kelimeler, اِني olan mahzûf bir fiilin mefulû olup cümlenin takdiri الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ aini şeklindedir. Üçüncü veche göre ise الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ, medh üzere merfû' olup mahzûf bir mübtedaya haberdur.⁵²

Yukarıda geçen cümlede olduğu gibi اَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأَسَهَا cümlesinde geçen رَأَسَهَا da da üç farklı terkip bulunmaktadır. Müellif, حَتَّى'dan sonra gelen رَأَسَهَا kelimesinin mecrûr, mansûb ve merfû' olmak üzere üç farklı şekilde okunabileceğini belirtmektedir. Birincisinde رَأَسَهَا harfiyken حَتَّى ögesi ise اَكَلْتُ'ya mütealliktir. İkincisinde حَتَّى atıf harfi olup رَأَسَهَا'yı السَّمَكَةَ'ye bağlamaktadır. Üçüncüsünde ise حَتَّى ibtidâ (başlangıç) harfi olup kendisinden sonra gelen رَأَسَهَا da haberi mahzûf bir mübtedadır.⁵³ *Sa'dullâh es-sağîr*'de gramatikal açısından bu gibi yerlerin çok olduğu görülmektedir.⁵⁴

Müellifin, Curcânî'nin ibaresinde meydana gelen takdim ve tehirleri gayet ince eleyip sık dokuduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Curcânî, "Allah'tan yardım diliyorum" cümlesini اِنِّى اَسْتَعِينُ şeklinde değil de اِنِّى اَسْتَعِينُ به biçiminde câr ve mecrûr olan به'yi öne alarak getirmektedir. Şarih, söz konusu takdimle birlikte üç mesajın verilmek istendiği ifade ederek

⁴⁵ Berde'i, *Sa'dullâh es-sağîr*, 182.

⁴⁶ Berde'i, *Sa'dullâh es-sağîr*, 183-184.

⁴⁷ Berde'i, *Sa'dullâh es-sağîr*, 184-185.

⁴⁸ Berde'i, *Sa'dullâh es-sağîr*, 185-186.

⁴⁹ Berde'i, *Sa'dullâh es-sağîr*, 187-189.

⁵⁰ Berde'i, *Sa'dullâh es-sağîr*, 190-192.

⁵¹ Berde'i, *Sa'dullâh es-sağîr*, 55.

⁵² Berde'i, *Sa'dullâh es-sağîr*, 60.

⁵³ Berde'i, *Sa'dullâh es-sağîr*, 98.

⁵⁴ Bkz. Berde'i, *Sa'dullâh es-sağîr*, 65-66, 68-69, 73-74, 83.

ilgili durumu gayet açık ve faydalı bir şekilde izah etmektedir: Birincisi Allah'ın ismine önem vermek, ikincisi müşriklere redd,⁵⁵ üçüncüsü de hasrı ifade etmektir.⁵⁶

Şarih, işârî tefsirlerle bir takım edatların manalarına da dikkat çekmektedir. Örneğin o, *kelimelerin başında bulunan elif lâm takısının istigrak*, *أدومكلمة المعبر عنها بلفظ الحمد*, *أدومكلمة المعبر عنها بلفظ الحمد* de ilgili elif lâm takısının cins için olabileceğine işaret etmiştir.⁵⁷

Sa'dullâh es-sağîr'in müellifi, muhakkik âlimler arasında yer aldığı için çoğu zaman sarahaten değil de işaretlerle okuyucuya bilgileri aktardığı göze çarpmaktadır. Örneğin o, Curcânî'nin *معدودة بهذا العدد* tabirini kullanmakla kendisinden sonra gelen ... *ما ألفه* olan câr ve mecrûrun kendisine müteallik olduğuna işaret etmektedir.⁵⁸ Nitekim *معدودة* kelimesi, normal şartlarda câmid (türememiş) bir isim olduğundan müştak bir isimle tevil edilmeden câr ve mecrûr kendisine müteallik olamaz.

Eser dikkatli bir şekilde incelendiğinde şarihin genel itibariyle tekrarlardan kaçındığı ancak zaman zaman az da olsa bir takım tekrarlara yer verdiği dikkat çekmektedir. Örneğin *el-'Avâmil*'de cer harflerinin konusu işlenirken bu tür harflerden olan ba, min ve lâm için gerekli bazı manalar zikredildikten sonra ilgili harflerin zâide olarak da gelebileceği *وللزيادة بشرط عدم اختلال المعنى* kavramını her gördüğünde *بشرط عدم اختلال المعنى* kaydıyla dillendirilmektedir.⁵⁹ Şarih de *وللزيادة* kavramını her gördüğünde *بشرط عدم اختلال المعنى* kaydıyla toplam üç defa bu cümleyi açıklamaktadır.⁶⁰ Aslında şarih, yukarıda geçen cümleyi üç defa tekrarlamak yerine yalnızca başta söylemekle iktifa edebilirdi.

1.7. 'Avâmil'in Diğer Şerhleriyle Mukayesesi

Ebu'l-Huseyin er-Râvendî (ö. 573/1177), et-Teftâzânî (ö. 792/1390), Zeynuddîn Hâlid b. 'Abdillâh el-Ezherî (ö. 905/1500), İbrâhîm b. Hasan el-Gûrânî (ö. 1101/1689), Molla 'Alî el-Eşnevî (ö. 1152/1739) ve Şeyh Fethullâh Verkânîsi gibi dil alanında uzman âlimler, *el-'Avâmil* üzerine bir takım çalışmalar yapmışlardır.⁶¹ *el-'Avâmil*'in onlarca şerhleri arasında *Sa'dullâh es-Sağîr*'in kaleme alındığı günden bu yana medreselerde ayrı bir ilgi ve sevgiyle karşılanması, Hâmid es-Susî (ö. ?/?), Gerevî (ö. ?/?), Hasan b. es-Seyyid 'Abdulkâdir el-Çûrî (ö. 1322/1909) gibi döneminin muhakkik âlimlerinin çalışmalarına konu olması, onun ne kadar paha biçilmez bir eser olduğunun nişanesidir.

⁵⁵ Zira müşrikler, herhangi bir şey yapmak istediklerinde mabûdlarını öne almak kaydıyla o işe başlıyorlar.

⁵⁶ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 61-62.

⁵⁷ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 61-62.

⁵⁸ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 71.

⁵⁹ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 87, 91, 99.

⁶⁰ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 87, 91, 99.

⁶¹ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, (neşreden in mukaddimesi) 22-26.

Müellif, bu eserini kaleme alırken kendinden önce geçen büyük âlimlerin görüşlerini güzel bir üslûpla özetlemektedir. Bununla birlikte görüşlerini değerlendirmeye aldığı âlimlere karşı edebini muhafaza ettiği ve saygı çerçevesinde hareket ettiği de dikkat çekmektedir. Eserini mümkün mertebe gereksiz ibarelerden, okuyucunun zihnini bulandıracak bilgilerden ve ilgili konunun anlaşılmasını zorlaştıracak ihtilaflı meselelerden uzak tuttuğu görülmektedir. Eserinde ilgili alanda önemli nüktelere işaret etmekte ‘*Avâmil*’in ihtiva ettiği bir takım garip bilgilere de değinmektedir. Müellifin böyle davranması onun nahiv ilminde ne kadar yetkin olduğunun göstergesidir. *Sa’dullâh es-sağîr*, şerhten ziyade bir haşiye niteliğine sahip olduğundan ‘*Avâmil*’in bütün ibarelerini değil de gerekli gördüğü bazı ibareleri izah ederek konuya ışık tutmaktadır.

‘*Avâmil*’ üzerine kaleme alınmış şerhler ele alındığında söz konusu şerhlerden bazılarının çok uzun diğer bazılarının ise çok kısa bir ibareye sahip olduğu görülmektedir. İbareleri uzun olanlar, genellikle gereksiz bilgileri de ihata ettiklerinden olumsuz bazı eleştirilere maruz kalmaktadır. Özlü bir ibareyle kaleme alınan şerhler ise kapalı ve anlaşılması zor olan bazı kelime ve ifadeleri içermektedir. Bundan dolayı medreselerde el-‘*Avâmil*’in onlarca şerhleri arasında yalnızca orta seviye hacimli olan *Sa’dullâh es-sağîr* medrese ders müfredatı arasında yer almakta zamanla kendisine olan ilgi ve alakanın artması sonucu günümüzde de okunmaya ve okutulmaya devam edilmektedir.⁶²

1.8. Eserin Baskıları ve Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar

Osmanlı medreselerinde asırlarca ders kitabı olarak okutulan *Sa’dullâh es-sağîr*, gerek müstakil olarak gerekse de *el-‘Avâmilü’l-mî’e*, *Zurûf* ve *Terkîb* ile birlikte “nahiv cümlesi” ve “nahiv mecmuası” adıyla defalarca basılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen bilgilere göre Hâmid b. Ömer es-Süsî el-Huşnâvî (ö. ?/?),⁶³ Ahmed b. Muhammed el-Gerevî (ö. ?/?)⁶⁴ ve Hasan b. es-Seyyid ‘Abdulkâdir el-Çürî (ö. 1322/1909)⁶⁵ gibi âlimlerin eser üzerine önemli haşiyeler kaleme aldıkları tespit edilmiştir.

1.9. Eserin Berde’î’ye Ait Olduğuna Dair Deliller

Daha önce de beyan edildiği üzere *Mu’cemu’l-udebâ*, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, *Buğyetu’l-vu’ât*, *Keşfu’z-zunûn Hediiyetu’l-‘arifîn* ve *İdâhu’l-meknûn* gibi el-Berde’î’nin biyografisini ele alan hiçbir kaynakta, el-Berde’î’ye aidiyeti düşünülen mezkur eser geçmemektedir. Ancak Berde’î’ye aidiyeti kesin olan *Hadâiku’d-dekâik ile Sa’dullâh es-sağîr* isimli eserin ibareleri

⁶² ‘*Avâmil*’ isimli risaleler için bkz. Ahmet Tekin, “‘*Avâmil-i Birgivi* ile ‘*Avâmil-i Hilmiyye*’nin Mukayesesi”, *Turkish Studies* 14/2 (2019), 773.

⁶³ Bilindiği kadarıyla bu eser şüana kadar tahkik edilmemiştir. Eserin yazması için bkz. Milli Kütüphane-Ankara (Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi) 1479/2 nolu mecmuanın 54a-68b varakları arasında yer almaktadır. Nüsha özellikleri (54-68 y, 15 st, 225x160-160x105 mm, nesih) şeklinde olup Beyazid b. Molla Halid tarafından istinsah edilmiştir; Milli Kütüphane-Ankara (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu) 6751/2 nolu mecmuanın 36a-49a varakları arasında yer almaktadır. Nüsha özellikleri (36-49 y, 20 st, 240x80-210x150 mm, nesih) şeklinde olup 1120 (1708) tarihinde istinsah edilmiştir.

⁶⁴ Söz konusu eser, *el-‘Avâmilü’l-mî’e*, *el-‘Avâmilü’l-cedîd*, *Tuhfetü’l-ihvân* ve *Harbûti* ile birlikte “el-Mecmu’etu’l-behiyye” adlı bir mecmuada Dâru Nûri’s-Sabâh tarafından 2016 yılında basılmıştır. Ayrıca Ahmet Hilmi Koğî’nin el yazısı ile *Mecmu’etu’r-resaili’n-nahviyyeti’l-cedide* adında Muessesetu M. Nuri Nas tarafından basılmıştır.

⁶⁵ el-Çürî’nin bu haşiyesi hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Hasan b. es-Seyyid ‘Abdulkâdir el-Çürî, *Hâşiyetu’l-çürî ‘alâ şerhi’l-Fennârî*, (Neşreden’in Mukaddimesi) Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2017, 6.

arasında yapılan karşılaştırma neticesinde aralarında ciddi anlamda bazı benzerliklerin var olduğu ortaya çıkmıştır.

1.9.1. İbarelerin Mukayesesi

Bu başlık altında yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen verilere göre *Sa'dullâh es-sağîr*'in el-Berde'î'ye nisbetine dair tespit dilmiş delillere yer verilmiştir:

1 *Sa'dullâh es-sağîr*'de harfî cerden olan ba'nın bir takım manalara geldiği zikredilmektedir. Bu manalardan birinin ilsâk (yapıştırmak) olduğu belirtildikten sonra الإصاق المحامرة والاختلاط ifadeleri kullanılarak ilsâk terimi tanımlanmaktadır.⁶⁶ el-Berde'î *Hadâiku'd-dekâik*'te söz konusu terimi التصق به وخامره ifadeleriyle açıklamaktadır.⁶⁷ Metinler birbiriyle mukayese edildiğinde *Sa'dullâh es-sağîr*'deki ifadeler ile *Hadâiku'd-dekâik*'teki ifadeler arasında önemli bir farkın olmadığı ortaya çıkacaktır. Birinci ifade isim cümlesiyle ikincisi ise fiil cümlesiyle aktarılmıştır. Ancak her iki cümle arasında da anlam açısından ciddi bir farklılık söz konusu değildir.

2 *Sa'dullâh es-sağîr*'de ba'nın zâid olarak gelebileceğine dair وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ayeti ile istişhâd edilmektedir. Ancak ba'nın zâide olarak gelebilmesi için şu şart koşulmaktadır: Ayette geçen كَيْدُكُمْ kelimesinden beden organı olan “el” değil de إذا أريد بها الأنفس “nefis” kastedilmelidir.⁶⁹ Yukarıda geçen ayet *Hadâiku'd-dekâik*'te de إذا أريد بالأيدي الأنفس şeklinde bir ifade ile kayıtlandırılmaktadır.⁷⁰ Her iki eserde de yukarıda geçen âyetin aynı cümlelerle tefsir edildiği fark edilmektedir. Yalnız *Sa'dullâh es-sağîr*'de “أيد” kelimesi zamir ile ifade edilirken *Hadâiku'd-dekâik*'te zâhir (açık) bir isim ile ifade edilmektedir.

3 *Sa'dullâh es-sağîr*'de من'in bazen sadece ibtidâ (başlangıç) anlamında gelebileceği وقد تكون مجرد الابتداء بدون ملاحظة الانتهاء، نحو: أعوذ بالله من الشيطان الرجيم ifadeleriyle dile getirilmektedir.⁷¹ *Hadâiku'd-dekâik*'te ise ilgili konu وقد يكون للابتداء بدون ملاحظة الغاية، نحو: أعوذ بالله من الشيطان الرجيم şeklinde ele alınmaktadır.⁷² Yukarıda geçen ibareler arasında mana açısından hiçbir fark bulunmazken lafız açısından ise dikkat çekmeyen ufak tefek bazı farklılıklar bulunmaktadır. *Sa'dullâh es-sağîr*'de ملاحظة الانتهاء وقد تكون مجرد الابتداء بدون ملاحظة الغاية ifadesi getirilirken *Hadâiku'd-*

⁶⁶ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 84.

⁶⁷ Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 379.

⁶⁸ el-Bakara, 2/195.

⁶⁹ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 87.

⁷⁰ Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 379.

⁷¹ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 90.

⁷² Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 376.

dekâik'te ise ملاحظة الغاية şeklinde aynı anlamı karşılayan daha kısa bir cümle zikredilmektedir.

4 *Sa'dullâh es-sağîr*'de رأسها kelimesinin üç farklı şekilde de okunabileceği şu cümlelerle izaha kavuşturulmaktadır: بالجر صلة أكلت، والنصب عطف على المفعول أي: السمكة، وبالرفع مبتدأ محذوف الخبر، أي: حتى رأسها مأكول، فحتى في الأول جارة، وفي الثاني عاطفة، وفي الثالث يجوز في مسألة السمكة وجوه الإعراب: الجر بناء على كونها جارة، والنصب بناء على كونها عاطفة، والرفع بناء على كونها مبتدأ. ⁷³ *Hadâiku'd-dekâik* adlı eserde yukarıda geçen ibareye benzer bir ifadenin geçtiği görülmektedir. Görüldüğü gibi bu pasajda her iki eserde de kullanılan cümleler çok az bir değişim sonucu mana açısından aynı noktaya işaret etmektedir. Yukarıda örnek olarak gösterilen diğer parçalar gibi aralarında yalnızca bir takım yüzeysel değişiklikler mevcuttur.

5 *Sa'dullâh es-Sağîr*'de رب'nin taklîl (azlık) anlamına geldiği ifade edildikten sonra cümleye şöyle devam edilmektedir: ورب للتقليل، أي: لتقليل النوع من الجنس، أي: للتقليل الإضافي دون الحقيقي نحو رب رجل جواد لقيته؛ فإن الرجل الجواد نوع من مطلق الرجل... ⁷⁵ *Hadâiku'd-dekâik*'te ise aynı durum şu cümlelerle dile getirilmektedir: ورب للتقليل، أي: لتقليل النوع من الجنس، نحو رب رجل كريم؛ فإن الرجل الكريم نوع من مطلق الرجل... ⁷⁶ Gerek *Sa'dullâh es-sağîr*'de gerekse de *Hadâiku'd-dekâik*'te olsun رب'nin taklîli ile ilgili verilen bilgilerin neredeyse aynı anlamı ihtiva ettiği görülmektedir. Ancak *Sa'dullâh es-sağîr*'de ilgili konu hakkında aktarılan cümlelerin uzun, *Hadâiku'd-dekâik*'te yer alan cümlelerin ise kısa ve özlü olduğu fark edilmektedir.

6 Curcânî, cer harflerinden olan علی'nin للاستعلاء isti'la (üstünlük) için kullanıldığını söylemektedir. *Sa'dullâh es-sağîr*'de ilgili ibare وهو الفوقية حقيقة أو حكماً، نحو عليه دين، مثال الاستعلاء وهو الحكيم؛ فإن الدين لما تعلق بدمته، ووجب الأداء عليه، فكأنه استعل على الاستعلاء زيد على السطح، كما يقال: ركبته الدين... şeklinde şerh edilmektedir. ⁷⁷ Aynı konu *Hadâiku'd-dekâik*'te şu ibarelerle geçmektedir: للاستعلاء، حقيقة نحو: زيد على السطح، أي: مستعل عليه، أو حكماً نحو: عليه دين؛ فإنه لما تعلق بدمته، ولزم عليه أدائه صار كأنه... ⁷⁸ Her iki eserde de aynı bilgilerin yer aldığı fark edilmektedir. Fakat

⁷³ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 98.

⁷⁴ Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 378.

⁷⁵ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 101-102.

⁷⁶ Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 381.

⁷⁷ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 104.

⁷⁸ Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 383.

Sa'dullâh es-sağîr'de öncelikle hükmi daha sonra hakiki isti'la yüzeysel bir değişikliklerle verilirken *Hadâiku'd-dekâik*'te ise durum tam tersinedir. Aşağıda her iki eserden de örnek olarak verilecek metinlerde aşağı yukarı aynı durum söz konusudur.

7 Sa'dullâh es-sağîr'de fiile benzeyen harfler konusunda کأن ile ilgili ifadeler, *Hadâiku'd-dekâik*'te kullanılan ifadelerle çokça benzemektedir. Sa'dullâh es-sağîr'de ilgili konuda şu cümlelere yer verilmektedir: *وكان للتشبيه، أي: تدل على أن اسمها مشبه بخبرها في بعض الأحوال، بشرط أن يكون الخبر جامدا، نحو: كان زيدا أسدا، بخلاف ما إذا كان مشتقا، نحو: كان زيدا قائما؛ فإنها حينئذ تكون بمعنى لعل، ولا تكون للتشبيه، وإلا يلزم اتحاد المشبه والمشبه، لاتحاد ماصدق عليه زيد وقائم. وبعضهم يقبل التشبيه أيضا، ويتكلف بتقدير الموصوف، وكان للتشبيه...⁷⁹ *Hadâiku'd-dekâik*'te bulunan söz konusu ibareler şöyledir: *كان زيدا شخص قائم...⁷⁹* هذا إذا كان الخبر جامدا، كما ذكر، أما إذا كان مشتقا، نحو: كان زيدا قائما؛ فهي بمعنى لعل، لاقتضاء التشبيه تغاييرا بحسب الذات، ولا Yukarıda geçen...⁸⁰ تغايير ههنا بحسبها. وبعضهم يقبل التشبيه هنا أيضا، بتقدير الموصوف، أي: كان زيدا شخص قائم cümleler dikkatli bir şekilde irdelendiğinde aralarında yalnızca birkaç yönden farklılığın bulunduğu ancak her iki ibarenin de sonuç itibarıyla aynı anlama ışık tuttuğu dikkat çekmektedir.*

8 Fiile benzeyen harfler arasında bulunan كليت konusunda da mezkur eserler arasında bir takım ciddi benzerlikler bulunmaktadır. İlgili konuda Sa'dullâh es-sağîr'de şunlar dillendirilmektedir: *أو ممكنا لكن لا طماعية في وقوعه، كقوله: وليتك ترضى والأناام غضاب؛ فإن رضى المخاطب وإن كان...⁸¹* *Hadâiku'd-dekâik*'te mevcut olan ifadeler ise şu şekilde yorumlanmaktadır: *وليت للتمني، وهو إظهار لإرادة شيء ممتنع أو ممكن، لكن لا طماعية في وقوعه كقول الشاعر: وليتك ترضى والأناام غضاب؛ فإن رضا الله تعالى عنه وإن كان ممكنا، لكنه لا يتوقعه؛ لسواد وجهه بفرطاته وفرط معاصيه،⁸² وقد يتمنى بلعل لتناهي حرصه في ممتناه*

9 Sa'dullâh es-sağîr'de mansûbât konusunun bir alt başlığı olan münâdâ olgusu şu ifadelerin kullanımıyla izaha kavuşturulmaktadır: *لنداء البعيد، أي: حقيقة، كنداء بعيد المسافة، أو حكما كنداء الأصم، والنائم والأبلة...وأي، والهمزة لنداء القريب، حقيقة كنداء قريب المسافة، أو حكما كنداء بعيد المسافة المفهم المستيقظ*

⁷⁹ Berde'i, Sa'dullâh es-sağîr, 117.

⁸⁰ Berde'i, Hadâiku'd-dekâik, 391.

⁸¹ Berde'i, Sa'dullâh es-sağîr, 118.

⁸² Berde'i, Hadâiku'd-dekâik, 391.

الذي يسمع النداء كقريب المسافة، وكنداء من يحضر بالبال دائماً، كقول الشاعر: أسكن نعان الأراك تيقنوا بأنكم في ربع قلبي سكان؛⁸³ فإن القائل نزل هؤلاء السكان؛ لكثرة حضورهم بالبال منزلة قريب المسافة، ومسافتهم عنه بمراحل، وناداهم بالهمزة كنداء القريب

قوله: للبعيد، أي: لنداء البعيد حقيقة، كبعيد *Hadâiku'd-dekâik* 'te Berde'î ise yukarıda geçen konuyu المسافة، أو حكماً كالأصم، والنائم والساهي...وأي، والهمزة للقريب، أي: لنداء القريب، حقيقة كقريب المسافة، أو حكماً كبعيد المسافة، المحضور بالبال دائماً، كقوله: أسكن نعان الأراك تيقنوا بأنكم في ربع قلبي سكان؛ لما دام حضور هؤلاء السكان بقلبه صاروا كأنهم في...⁸⁴ sözleri ile ifade etmektedir.84 وهم بمراحل عنه...

10 *Sa'dullâh es-sağîr*'de fiilinin mahsusun bi'l-medhinin irabı hakkında şu dört farklı vecihten bahsedilmektedir: Birincisi, kendisi mübteda, ondan önceki cümle de mübtedâya mukaddem olan bir haberdir; ikincisi, mahzûf bir mübtedânın haberi; üçüncüsü, kendisinden önce geçen fâile bedel ve dördüncüsü de söz konusu fâile atf-ı beyân konumundadır.⁸⁵ Yukarıda geçen her dört vecih de *Hadâiku'd-dekâik* 'te olduğu gibi yer almaktadır.⁸⁶

11 *Sa'dullâh es-sağîr*'de fiilinin fâili üzerinde bulunan آل takısı ile ilgili şöyle denilmektedir: اعلم أنه اختلف في لام الفاعل، ف قيل للاستغراق، والمعنى: نعم كل فرد من أفراد الرجال زيد، وقيل للعهد الذهني، والمعنى: نعم فرد ما من أفراد الرجال زيد. وفي الوجه الأول نظر من وجهين، الأول: أن الاستغراق يفيد المدح لجميع الأفراد، وأن المخصوص كزيد مثلاً يجب أن يكون عبارة عن الفاعل. والثاني: أن قولهم: نعم زيد، في معنى: نعم الرجل زيد بالاتفاق، مع أنه لا استغراق في المضمَر. والجواب عن الأول: أن المعنى ما لكل فرد من الأفراد من الحُصَال والمناقب قائم بزيد، لا أن المعنى: جميع الأفراد زيد. وعن الثاني: منع أن المضمَر لا يكون فيه الاستغراق، ولم لا يجوز ذلك فيه تأمل؛⁸⁷

Hadâiku'd-dekâik 'te ise mezkur آل takısının cins için değil de istiğrak manasını ifade ettiği söylendikten sonra şu açıklamalara yer verilmektedir: ومنع ابن الحاجب قدس سره: كون اللام للجنس، ذاهبا إلى أن اللام للعهد الذهني، والمعنى: نعم فرد ما زيد، مستندا بأن المخصوص لا يكون عبارة عن الجنس والأفراد، وهو يجب أن يكون عبارة عنه؛ لكونه تفسيرا له. وبأن نعم رجلا زيد وحبذا رجلا زيد بمعنى: نعم الرجل زيد بإجماع. ولا استغراق في المضمَر

⁸³ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 126-127.

⁸⁴ Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 418-419.

⁸⁵ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 126-127.

⁸⁶ Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 367.

⁸⁷ Berde'î, *Sa'dullâh es-sağîr*, 172.

والإشارة. والجواب عن الأول: أنه من قبيل المسامحات كما أشرنا إليه. والمعنى: أنه قائم بالخصوص ما للجنس وجميع الأفراد من المناقب والمثالب.⁸⁸ وعن الثاني: منع أن لا يكون المضمرة والإشارة للاستغراق، لم لا يجوز أن يقصد بكل منهما إلى الاستغراق بقرينة المقام

1.9.2. Kütüphane Kayıtlarına Göre Eserin Berde'î'ye Aidiyeti

Aşağıdaki yazma kütüphanelerde yapılan incelemeler neticesinde *Sa'dullâh es-sağîr*'in *Sa'dullâh Berde'î*'ye nisbet edildiği müşâhede edilmektedir:

1 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinin 19/2 nolu mecmuanın 17b-54a varakları arasında yer almaktadır. Nüsha özellikleri şöyledir: (17-54 y, 7 st, 155x105-95x60 mm, nesih) 1228 (1812).

2 Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesinde 1856/1 nolu mecmuanın 1b-11b varakları arasında yer almaktadır. Nüsha özellikleri (1-11 y, 17 st, 188x145-130x70 mm, talik) şeklinde olup 1043 (1632) tarihinde Mehmed Kulî b. Kurban Ali Şirvanî tarafından istinsah edilmiştir.

3 Diyarbakır İl Halk Kütüphanesinin 672/2 nolu mecmuanın 51b-63a varakları arasında yer almaktadır. Nüsha özellikleri (51-63 y, 15 st, 210x155-160x105 mm, talik) şeklinde olup 1174 (1759) tarihinde Muhammed b. Molla Hasan tarafından istinsah edilmiştir.

4 Milli Kütüphane Ankara, 4956 nolu mecmuada yer almaktadır. Nüsha özellikleri (27 y, 10 st, 210x150-145x80 mm, nesih) şeklinde olup 985 (1576) tarihinde istinsah edilmiştir.

5 Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 4955/4 nolu mecmuanın 45a-65a varakları arasında yer almaktadır. Nüsha özellikleri şu şekildedir: (45-65 y, 11 st, 210x150-145x80 mm, nesih).

6 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 987/2 nolu mecmuanın 87b-100a varakları arasında yer almaktadır. Nüsha özellikleri (87-100 y, 19 st, 215x125-160x60 mm, talik) şeklinde olup 1125 (1712) tarihinde istinsah edilmiştir.

7 Milli Kütüphane-Ankara, 5004 nolu mecmuada yer almaktadır. Nüsha özellikleri (28 y, 11 st, 266x185-165x95 mm, nesih) şeklinde olup Yasin el-Hilalî tarafından istinsah edilmiştir.

8 Milli Kütüphane-Ankara, 1478 nolu mecmuada yer almaktadır. İlgili nüsha (22 y, 11 st, 225x160-140x70 mm, nesih) gibi özelliklerden meydana gelip 1312 (1893) tarihinde istinsah edilmiştir.

9 Milli Kütüphane-Ankara, 4995 nolu mecmuada yer almaktadır. Nüsha özellikleri (36 y, 13 st, 253x190-172x102 mm, nesih) şeklinde olup 1280 (1863) tarihinde istinsah edilmiştir.

⁸⁸ Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 367-368.

1.9.3. İsmi ve Eserin Berde'î'ye Nisbetiyle Şöhreti

Bilindiği üzere söz konusu eser, daha çok *Sa'dullâh es-sağîr* adıyla tanınmaktadır. Eserin bu şekilde isimlendirilmesi muhtemelen Berde'î'nin kendisine intisabı kesin olan *Hadâiku'd-dekâik* adlı eseriyle karıştırılmamak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Yukarıda geçen eser bir risâle formatında küçük bir kitaptan oluştuğu için *Sa'dullâh es-sağîr* (Küçük Sa'dullâh) adıyla isimlendirilmiştir. Diğer de hacimce büyük bir eserden meydana geldiğinden Sa'dullâh *Gewre* (Büyük Sa'dullâh) şeklinde adlandırılmıştır.

1.10. Delillerin Değerlendirilmesi

Yukarıda sunulan her üç başlıkta da *Sa'dullâh es-sağîr*'in Berde'î'ye aidiyeti ile ilgili delillere yer verilerek bir takım değerlendirmeler yapıldı. Gerek kütüphanelerdeki kayıtlara göre gerekse de *Hadâiku'd-dekâik* ile *Sa'dullâh es-sağîr* arasında üslup, yöntem ve eserlerde zikredilen bazı meselelerin birbiriyle uyumlu olması bizi bu eserlerin müellifinin aynı kişi olduğu düşüncesine sevk etmektedir. Nitekim Berde'î'nin en önemli ve kendisine aidiyeti kesin olan *Hadâiku'd-dekâik* isimli eseri baştan sona incelenmeye alındı. Yapılan inceleme neticesinde mezkur eser ile *Sa'dullâh es-sağîr* arasında hem yöntem hem de içerik açısından ciddi ölçüde benzerlikler bulunduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar müellifin hal biyografisini veren kaynaklar mezkur eseri ona nispet etmeseler de Sa'dullâh es-sağîr'in geçtiği bütün kütüphane kayıtlarında istisnasız bir şekilde Berde'î'ye nispet edildiği gözlemlenmektedir. Kısacası yukarıda geçen deliller göz önünde bulundurulduğu takdirde ilgili eserin Berde'î'ye ait olma ihtimalinin ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Sonuç

Kaleme alındığı günden bu yana İlim camiası tarafından büyük bir teveccüh kazanan ve zamanla medrese müfredatına girerek büyük bir boşluğu dolduran *Sa'dullâh es-sağîr*'in şu ana dek akademik çalışmalara konu edilmemiş olması ciddi bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Nitekim kendisine ait olduğu düşünülen *Sa'dullâh es-Sağîr* isimli eser, Hâmid es-Susî (ö. ?/?), Gerevî (ö. ?/?), ve Hasan b. es-Seyyid 'Abdulkâdir el-Çürî (ö. 1322/1909) gibi dönemin meşhur âlimlerinin çalışmalarına konu olarak kendisini en iyi şekilde kanıtlamıştır.

Bu çalışmayla birlikte bir nebze de olsa eserin tanıtımı ve Berde'î'ye aidiyeti hakkında önemli veriler elde edilmiştir. Sa'dullâh es-Sağîr'in aidiyeti her ne kadar şimdiye kadar kesinleşmemiş olsa da çalışma kapsamında yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen verilere göre söz konusu eserin Berde'î'ye ait olma ihtimalinin ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılabacaktır.

Birincisi İslâm âleminin ilim ve kültür alanında büyük bir paya sahip olan medrese âlimleri arasında Berde'î'ye aidiyeti çok yaygındır. İkincisi Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi ve Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi gibi kütüphanelere müracaat edilmiş söz konusu eserin Berde'î adına kayıtlı olduğu tespit

edilmiştir. Üçüncüsü *Sa'dullâh es-sağîr* ile isimlendirilmesi muhtemelen onun *Hadâiku'd-dekâik* isimli eseriyle karıştırılmamak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Zira talebeler arasında onun *Hadâiku'd-Dekâik* adlı eseri de *Sa'dullâh Gewre* (büyük Sa'dullâh) adıyla meşhur olmuştur. Dördüncüsü Berdeî tarafından kaleme alınan *Hadâiku'd-dekâik* ile *Sa'dullâh es-sağîr*'in ilgili konularda yer alan ibarelerinin büyük bir kısmının birbirine ciddi anlamda benzediği tespit edilmiştir. Her iki eserin ibareleri arasında da bir takım önemli olmayan şekilsel farklılıkların bulunduğu gözlemlenmektedir.

Kısacası çalışma süresince elde edilen verilerin doğru bir şekilde değerlendirmeye alınması sonucu her iki eser arasında yüzeysel bazı farklılıkların var olduğu anlaşılrsa da söz konusu eserler arasında hem içerik hem de üslup açısından önemli benzerliklerin mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Abduddâim, Abdullah. *et-Terbiyetu 'ibere't-tarih*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984.
- Aslan, Zübeyir. *Sa'dullâh el-Berdeî'nin Hadâiku'd-Dekâik Adlı Eseri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Bağdâdî, İsmâ'il b. Mumhammed Emin b. Mir Selim el-Bâbânî. *Hediiyetu'l-'arifîn esmâu'l-muellifîn ve asâru'l-musannifîn*. İstanbul: Vekâletu'l-Ma'ârifî'l-Celile, 1951.
- Bağdâdî, İsmâ'il b. Mumhammed Emin b. Mir Selim el-Bâbânî. *İdâhu'l-meknûn fî'z-zeyli 'alâ keşfi'z-zunûn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, ts.
- Berdeî, Sa'dullâh. *Hadâiku'd-dekâik*. İstanbul: Salah Bilici, 1984.
- Bozkurt, Nebi. "Medrese". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 28/323-327. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Çelebî, Hâcî Halife Mustafâ b. Abdillâh Kâtib, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*. Bağdâd: Mektebetu'l-Musennâ, 1941.
- Çürî, Hasan b. es-Seyyid 'Abdulkâdir. *Hâşiyetu'l-çürî 'alâ şerhi'l-fennârî*, (Neşredeninin Mukaddimesi) Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2017.
- Edirnevî, Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtu'l-mufessirîn*. thk. Suleymân b. Sâlih el-Hazî. Suudi Arabistan: Mektebetu'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, 1997.
- Ekinci, Muhammed İkbâl, "Tillo Mücahidiyye Medresesi'nde İcâzet Ve İcâzetnâme" *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2012).
- Erman, Uğur. "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2016).
- Firûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb. *el-Bulğ'e fî terâcimi eimmeti'n-nahvi ve'l-luğa*. thk. Muhammed el-Mısırî, Dimaşk: Dâru's-Sa'diddin, 2000.
- Gerevî, Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetu'l-gerevî 'ala s'adillâh es-sağîr*. Lübnan: Dâru Nûri's-Sabâh, 2016.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Abdülkâhir el Cürcânî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 1/247-248. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

- Hamevî, Şihâbuddîn Ebû Abdillâh Yakût b. Abdillâh. *Mu'cemu'l-udebâ*. thk. İhsân 'Abbâs, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Çev.: Salih Tuğ. İstanbul: İsfan Yayıncılık, 1993.
- İbn Esir, Mecduddîn el-Mubârek el-Cezerî. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs*. thk. Ahmed ez-Zâvi Mahmûd Muhammed etTanâhi. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1979.
- İbn Kesîr, 'Îmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmâ'il b. 'Amr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. 'Alî Şîrî. Kahire: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1988.
- İbnu'l-'Îmâd, Ebû'l-Felâh Abdulhayy. *Şezerâtu'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*. thk. Abdulkâdir el-Arnâût-Mahmûd el-Arnâût. Daru İbn Kesîr, Dımaşk 1986.
- Kehhâle, 'Umer Ridâ b. Ridâ b. Muhammed b. Râğib b. 'Abdilgânî. *Mu'cemu'l-muellifîn*. Beyrut: Mektebetu'l-Musennâ, ts.
- Keskin, Mustafa. "Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faliyetleri: Gaziantep Örneği" *Süirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2017): 63-65.
- Kettânî, Abdulhayy el-Fâsî, *et-Terâtibu'l-idâriyye*, thk. Abdullâh el-Hâlidî Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- Kıftî, Cemâluddîn Ebu'l-Hasan 'Alî b. Yûsuf. *İnbâhur-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât*, Beyrût: Mektebetu'l-'Asriyye, 1424.
- Kırkız, Mustafa, Aslam Jankır. "el-Medârisu'l-kadîme ve devruha fî te'limi'l-'arebiyye li'n-nâtikîne bi gayrihâ" *Süirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2012).
- Safedî, Salâhuddîn Hâlîl b. Aybek b. 'Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût, Mustafâ Turkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2000.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn. *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Lübnan: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.
- Şeşen, Ramazan. *İslam Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: İSAR (İst. Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları,) 2013.
- Suzan, Yahya. "Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler". *Bingöl: Uluslararası Sempozyum*, 1 (2012).
- Tekin, Ahmet. "Avâmil-i Birgivi ile 'Avâmil-i Hilmiyye'nin Mukayesesi". *Turkish Studies* 14/2 (2019).
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1984.
- Zirikli, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Alî b. Fâris. *el-'Alâm*. b.y.: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2002.

Review on Involvement to Sa'dullah As-Sagır and Sa'dullah al-Burdi**Abstract**

Sa'dullah al-Burdi (D. 609/1212) is the author of work with the name of Hadaiku'd-dekaik which has still been studied by the mudarrises in many madrasahs in Islamic world. It attracts attention that Burdi who is known with his superior ability and acute mind was met with an especial interest and love by the students. Burdi who grew in Islamic world and protects his position among the unusual linguists got in favour of scholars and won their approval.

Similarly, Jurcani (d. 471/1078-79) has an important value in the relevant field. Especially his work in the name of "Avamilu'l-mi" was honoured to the praise of many linguists. The scholars of language such as Abu'l-Huseyin er-Ravendi (d. 573/1177), Zeynuddin Halid b. Abdullah al-Ezheri (d. 905/1500) and Sheikh Fethullah Verkanisi can be indicated as one of the linguists who worked about 'Avamil. One of the aforementioned glosses is the work which gained reputation with the name of Sa'dullah as-sagır. Sa'dullah as-sagır which was among the course books in madrasahs is one of the important works which gained reputation with the quotation to Burdi among the students. Sa'dullah as-sagır that was written with the combined/mixed method is one of the important glosses which were written on Jurcani's work in the name of al-'Awamil. It is one of the best samples showing the transfer of meanings, which are intended on the concise subjects, ingeniously in shorter and more understandable way for the readers that the brief and succinct statements were used in the work, the author revealed his own opinions by making preference on issues in conflict and he avoided properly from statements to bother the students while mentioning about some conflicts among the linguists. Sa'dullah as-sagır which has only the mid-level volume among tens of 'Awamil's glosses is in the curriculum of madrasahs and has gone on being studied today. It was determined that the work including the important subjects of syntax science is subject to the studies of that period's investigator scholars such as Hamid b. Omar as-Susi al-Husnavi (d. ?/?), Ahmed b. Muhammed al-Gerewi (d. ?/?) and Hasan b. as-Seyyid 'Abdulkadir al-Juri (d. 1322/1909). It is the best indication that the aforementioned work got a great favour by the scholars of madrasahs and by the students that it has been subject to the studies in the field of language as it got a special attention since the day when it was written. The information which was obtained as a result of extensive researches that were made on the quotation to Burdi were transferred in this research after the important issues were mentioned about Sa'dullah as-sagır which is very important among the competent people and became indispensable of the madrasahs in time. Moreover, some important points were mentioned by involving a set of information about Jurcani who is owner of 'Awamil' and about Burdi . The necessary researches were made in consideration with some main terms in that research which was made to determined its author.

Keywords: Jurcani • 'Awamil • Burdi • Hadaiku'd-dekaik • Sa'dullah as-sagır.